

Neoliberal Politikalar ve Türk Aile Yapısı: Etkiler ve Dönüşüm

Ahmet Küçük¹

Özet

Bu bölüm, Türkiye'nin 1980'lerdeki neoliberal dönüşümünün aile yapıları üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Neoliberal politikaların, aile dinamikleri, toplumsal değerler ve topluluk yapıları üzerindeki derin etkileri, özellikle ekonomik dönüşüm dönemlerinde gözlemlenmektedir. Türkiye'de geleneksel aile yapıları, güçlü nesiller arası bağlar ve belirgin cinsiyet rollerine sahipken, neoliberal politikalar sonucunda bu dinamikler değişime uğramıştır. Aile, ekonomik güvensizlikle birlikte sosyal koruma kaynakları sağlamada daha fazla sorumluluk üstlenmiş, bu da kadınların üzerindeki bakım yükünü artırmıştır. Çalışmada, neoliberalizmin temel ilkeleri ele alınarak, Türkiye'deki ekonomik reformların aile ilişkilerindeki dönüşümleri nasıl şekillendirdiği incelenmektedir. Hane halkı boyutlarının küçülmesi, boşanma oranlarının artması ve bireysel tüketim kültürünün yaygınlaşması gibi eğilimler, bu dönüşümün belirtileri olarak sunulmaktadır. Ayrıca, devletin sosyal hizmetlerden çekilmesi, ailelerin sosyal destek sağlama mekanizmalarını zayıflatmış ve aile içindeki güç dinamiklerini değiştirmiştir. Sonuç olarak, neoliberalizmin aile yapıları üzerindeki etkileri, sadece ekonomik faktörlerle sınırlı kalmayıp, toplumsal ve kültürel düzeyde de önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dönüşüm, ailelerin sosyal dayanışma ve destek sağlama biçimlerini yeniden şekillendirerek, farklı sosyoekonomik gruplar arasında belirgin eşitsizlikler yaratmıştır.

Giriş

Ekonomik sistemler ile aile yapıları arasındaki ilişki, sosyal bilim araştırmalarında en derin ancak çoğu zaman gözden kaçırılan kesişimlerden birini temsil eder. Bu ilişki, özellikle hızlı ekonomik dönüşüm geçiren toplumları incelerken büyük önem kazanır, çünkü ekonomik paradigma

1 Dr.Öğr. Gör., Düzce Üniversitesi Hâkime Erciyas Yabancı Diller Yüksekokulu, ahmetkucuk@duzce.edu.tr, ORCID ID: 0009-0008-3532-4116

değişimleri kaçınılmaz olarak sosyal kurumları yeniden şekillendirir ve aile bu kurumların en temeli olanıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin 1980 sonrası neoliberal dönüşümü, piyasa odaklı ekonomik politikaların aile dinamiklerini, sosyal değerleri ve topluluk yapılarını nasıl temelden değiştirebildiğini gösteren çarpıcı bir örnek sunar.

Aile kurumu, hem daha geniş toplumsal değişimleri yansıtan bir ayna hem de ekonomik yeniden yapılanmanın şoklarını dengelemeye çalışan bir tampon görevi görür. Nitekim Türkiye, 1980 askeri darbesinin ardından neoliberal ekonomik politikaları benimsediğinde, bunun etkileri ekonomik göstergelerin çok ötesine geçerek Türk aile yaşamının dokusuna derinden nüfuz etmiştir. Bu dönüşümler, değişen hane kompozisyonlarında, gelişen toplumsal cinsiyet rollerinde, değişen kuşaklararası ilişkilerde ve yeni tüketim kalıplarında halen kendini göstermektedir.

Tarihsel olarak Türk toplumunun temel taşı kabul edilen aile hem ekonomik bir birim hem de sosyal bir destek sistemi olarak işlev görmüştür. Geleneksel yapılar güçlü kuşaklararası bağlar, açıkça tanımlanmış toplumsal cinsiyet rolleri ve ortak ekonomik stratejilerle karakterize edilmiştir. “Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması” raporunda vurgulandığı gibi, bu kurum “insanların yaşamlarına rehberlik eder ve değer yargılarının nesilden nesile aktarıldığı toplumsal sürekliliği sağlar” (TAYA, 2021). Ancak son yıllarda bu geleneksel yapı benzeri görülmemiş zorluklarla karşılaşmıştır. Hızlı kentleşme, kırsaldan kente iç göç, kadınların işgücüne artan katılımı ve değişen tüketim alışkanlıkları, izole değil, doğrudan ekonomik paradigma değişimlerine yanıt olarak aile dinamiklerinde derin dönüşümlere yol açmıştır.

Bu dönüşüm sürecinde 1980 yılı, Türkiye’nin ekonomik tarihinde kritik bir dönüm noktasını temsil eder. 12 Eylül askeri darbesinden önce açıklanan 24 Ocak Kararları, devlet liderliğindeki ithal ikameci modelden piyasa odaklı, ihracata dayalı bir yaklaşıma kesin geçişi işaret etmiştir. William Armstrong’un belirttiği üzere, “1980’lerden bu yana Türkiye, piyasaların açılmasının çoğu zaman devletin demir yumruğunun güçlenmesiyle el ele gittiği paradoksunu sergiler” (Armstrong, 2015). Askeri hükümetin reformları daha da pekiştirmesiyle, Türk lirasının devalüasyonu, tarımsal sübvansiyonların kısılması, yabancı yatırım teşvikleri ve devlet işletmelerinin özelleştirilmesi gibi IMF ve Dünya Bankası’nın küresel neoliberal modelinin tipik unsurları olan politikalar hayata geçirilmiştir.

1983 seçimlerinden sonra Başbakan Turgut Özal liderliğinde bu politikalar genişletilerek kurumsallaştırıldı. Özal’ın Anavatan Partisi (ANAP), neoliberal ekonomik politikaları popüler kapitalizm söylemiyle harmanlayan hegemonik projeyi geliştirdi. Bu proje, piyasa liberalleşmesi yoluyla refah

vaat ederken, reel ücretlerde düşüş ve artan eşitsizlikle sonuçlanan politikaları uygulamaya koydu.

Bu arka plan doğrultusunda çalışma, 1980’lerde başlayan neoliberal dönüşüm ile aile yapısı ve dinamiklerindeki değişimler arasındaki karmaşık ilişkiyi incelemektedir. Ekonomik politikaların aile ilişkilerini, değerlerini ve işlevlerini nasıl etkilediğini ve ailelerin bu güçlere nasıl uyum sağladığını, direndiğini veya yeniden şekillendiğini analiz ederken, ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi ve din çalışmalarını kapsayan disiplinler arası bir yaklaşım benimsemektedir. Bu kesişimleri inceleyerek, ekonomik ideolojilerin sosyal kurumları şekillendirme mekanizmalarına ve bu kurumların eleştiri, direniş veya alternatif vizyonlar için nasıl kaynak oluşturabileceğine dair nüanslı bir anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Arka plan

Bu bölüm, çalışmanın temelini oluşturan kavramsal ve kuramsal çerçeveyi sunmaktadır. Neoliberalizmin tanımı, ilkeleri ve devletin dönüşümündeki rolü açıklanacak; aile ve toplumsal yeniden üretim kavramları Bourdieu’nün habitus ve sermaye yaklaşımları ile feminist kuramın duygusal emek ve bakım ekonomisi perspektifinden ele alınacaktır. Son olarak, neoliberalizm ve aile ilişkisi üzerine uluslararası ve Türkiye literatüründeki temel tartışmalara değinilecektir.

2.1. Neoliberalizm: Tanım, İlkeler ve Uygulama Biçimleri

Neoliberalizm, 20. yüzyılın son çeyreğinde küresel ölçekte yükselişe geçen, serbest piyasa ekonomisi, minimal devlet müdahalesi ve bireysel sorumluluk üzerine odaklanan bir ideoloji ve politika setidir. Temelinde, ekonomik kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını sağlayacak mekanizmanın serbest piyasa olduğu inancı yatar ve rekabetin verimliliği artıracığı savunulur (Harvey, 2005: 3). Bu ideoloji, devletin ekonomiye müdahalesinin minimumda tutulmasını, düzenlemelerin azaltılmasını ve özelleştirmenin teşvik edilmesini öngörür. Neoliberalizm, bireylerin ekonomik ve sosyal özgürlüklerinin korunmasını ve genişletilmesini esas alır.

Neoliberal politikaların uygulanmasıyla birlikte, devletin rolü ve yapısı önemli bir dönüşüm geçirmiştir. 1970’li yıllardaki ekonomik durgunluk ve enflasyon krizi sonrasında Keynesyen refah devleti anlayışı sorgulanmaya başlanmış ve yerini Bob Jessop’un “rekabet devleti” olarak kavramsallaştırdığı yeni bir devlet anlayışına bırakmıştır (Jessop, 2002). Refah devleti, sosyal güvenlik ve kamusal hizmetler aracılığıyla toplumsal refahı sağlamayı hedeflerken, rekabet devleti ekonomik rekabet gücünü artırmaya, inovasyonu

teşvik etmeye ve piyasa mekanizmalarını güçlendirmeye odaklanır. Bu dönüşüm, devletin sosyal harcamaları kısıması, kamu hizmetlerini özelleştirmesi ve piyasanın toplumsal yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmesine izin vermesiyle karakterize edilir (Peck & Tickell, 2002).

Özelleştirme, esnekleşme ve bireyselleşme, neoliberalizmin temel uygulama biçimleridir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin ve hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi, işgücü piyasalarında esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması ve bireysel sorumluluğun ön plana çıkarılması bu sürecin önemli unsurlarıdır (Wacquant, 2009). Piyasa aklının toplumsal alanlara nüfuzu, bireylerin kendi kendilerinin girişimcisi olarak görülmesine ve yaşamın her alanının kârlılık, verimlilik gibi piyasa ölçütleriyle değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu durum, bireyin karmaşık ahlaki bir özne olmaktan çıkarak, kendi değerini artırmak üzere kendine yatırım yapan bir “girişimciye” dönüşmesini teşvik etmektedir (Brown, 2015).

2.2. Aile ve Toplumsal Yeniden Üretim

Aile, biyolojik bir birim olmanın ötesinde, toplumsal, ideolojik ve ekonomik bir kurumdur. Toplumsal yeniden üretimin merkezi bir alanı olarak aile, sadece yeni nesillerin dünyaya gelmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda mevcut emek gücünün günlük olarak yenilenmesini ve toplumsal ilişkilerin sürdürülmesini de kapsar (Fraser, 2016). Bu süreç hem maddi hem de duygusal boyutları içerir ve toplumsal iş birliğinin temelini oluşturan “toplumsal yapıştırıcı” olarak işlev görür.

Pierre Bourdieu’nün sosyolojisi, toplumsal yeniden üretim süreçlerini anlamak için önemli kavramsal araçlar sunar. Bourdieu’ye göre habitus, bireylerin geçmiş deneyimleri içinde bir bütün haline gelen, algılama, düşünme, hissetme ve eyleme biçimlerini şekillendiren kalıcı yatkınlıklar sistemidir (Bourdieu, 1977). Habitus, bireyin toplumsal konumunu ve kültürel sermayesini yansıtır ve bireyin topluma uyum sağlamasında kritik bir rol oynar. Sermaye kavramı ise Bourdieu’de sadece ekonomik sermayeyi değil, kültürel, sosyal ve sembolik sermayeyi de içerir. Kültürel sermaye, eğitim ve aile kurumları aracılığıyla edinilen bilgi, beceri ve kültürel donanımı ifade ederken; sosyal sermaye, bireyin sahip olduğu sosyal ilişkiler ağını ve bu ağlardan elde ettiği kaynakları kapsar. Sembolik sermaye ise bu sermaye türlerinin tanınması ve meşruiyet kazanmasıyla ilgilidir (Bourdieu, 1986). Aile, bu sermaye türlerinin aktarıldığı ve yeniden üretildiği temel kurumlardan biridir.

Feminist kuram, toplumsal yeniden üretim süreçlerinde kadın emeğinin merkezi rolünü vurgulayarak “duygusal emek” ve “bakım emeği” kavramlarını

geliştirmiştir. Bakım emeği, ev içinde ve dışında, çocukların, yaşlıların, hastaların ve diğer aile üyelerinin fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, genellikle karşılığı ödenmeyen emeği ifade eder (Folbre, 2006). Bu emek, kapitalist sistemin devamlılığı için hayati olmasına rağmen, cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle çoğunlukla kadınlara yüklenir ve “görünmez emek” olarak kalır. Duygusal emek ise, özellikle hizmet sektöründe ve bakım ilişkilerinde, belirli duygusal durumları yönetme ve ifade etme çabasını içerir (Hochschild, 1983). Feminist iktisatçılar, ana akım iktisadın bu tür emek biçimlerini göz ardı etmesini eleştirerek, bakım emeğinin toplumsal ve ekonomik ilişkilerin sürdürülmesindeki merkezi konumunu görünür kılmayı amaçlamışlardır (Federici, 2012).

2.3. Neoliberalizm ve Aile İlişkisi Üzerine Literatür

Neoliberal politikaların aile üzerindeki etkileri, uluslararası literatürde geniş bir tartışma alanına sahiptir. Özellikle ABD, İngiltere ve Latin Amerika deneyimleri, neoliberalizmin refah devletinin küçülmesiyle birlikte bakım yükünün aileye, özellikle de kadınlara kaydırılmasına yol açtığını göstermektedir (Martínez Franzoni & Filgueira, 2021). Neoliberalizm, bireysel sorumluluğu yüceltirken, bakım gibi ilişkisel faaliyetleri bireysel bir kusur olarak görme eğilimindedir. Bu durum, piyasa mantığının aile ilişkilerine nüfuz etmesiyle, bakım hizmetlerinin metalaşmasına ve piyasalaşmasına yol açmıştır (Fraser, 2016).

Türkiye bağlamında da neoliberal politikaların aile yapısı üzerindeki etkilerine dair sınırlı ancak artmakta olan bir literatür bulunmaktadır. 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalar, Türkiye’de aile içi rolleri, dayanışma biçimlerini ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden tanımlamıştır (Acar & Altunok, 2013). Kadınların ev içi emeği üzerindeki baskının artması, çocuk bakımının piyasalaşması ve erkek istihdamının güvensizleşmesi gibi sonuçlar, aile yapısını hem biçimsel hem de içeriksel olarak dönüştürmüştür. Ayrıca, muhafazakâr neoliberalizm olarak adlandırılan yaklaşım, bir yandan “aile kutsaldır” söylemini sürdürürken, diğer yandan sosyal politikaları geriletmiş ve bakım yükünü aileye bırakmıştır (Adak, 2021). Bu durum, özellikle kadınların hem ücretli işte hem de ev içinde artan bir emek yüküyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Türkiye’deki çalışmalar, neoliberal politikaların orta sınıf ve alt sınıflar üzerindeki farklı etkilerine de dikkat çekmektedir.

3. Türkiye’de Neoliberal Politikalar ve Aile Yapısının Dönüşümü

Bu bölüm, Türkiye’de neoliberal politikaların 1980 sonrası dönemden başlayarak günümüze kadar aile yapısı üzerinde yarattığı dönüşümleri ele

almaktadır. Makro düzeydeki politika değişikliklerinin, mikro düzeydeki aile içi dinamikler, roller ve ilişkiler üzerindeki etkileri eleştirel bir perspektifle incelenecektir. Argümanlar, ilgili literatürden elde edilen nicel verilerle desteklenecektir.

3.1. 1980 Sonrası Türkiye’de Neoliberal Politika Uygulamaları

Türkiye’de neoliberal politikaların kökleri, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararlarına dayanmaktadır. Bu kararlar, ithal ikamesine dayalı sanayileşme modelinden ihracata dayalı büyüme modeline geçişi hedefleyerek, piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi, dışa açılma, özelleştirme ve devletin ekonomideki rolünün azaltılması gibi adımları içermiştir (Boratav, 2003). Turgut Özal liderliğindeki hükümetler döneminde (1983-1989), bu politikalar hız kazanmış; finansal serbestleşme, dış ticaretin liberalleşmesi ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır. Bu dönem, aynı zamanda sendikal hakların kısıtlanması ve işgücü piyasalarında esnekleşmenin ilk adımlarının atıldığı bir süreç olmuştur (Yeldan, 2006). Neoliberal dönüşüm, ekonomik büyüme ve küresel entegrasyon vaatleriyle birlikte, toplumsal alanda bireyseliğin yükselişine ve sosyal devlet anlayışının zayıflamasına yol açmıştır.

1990’lı yıllar, Türkiye’de neoliberal politikaların konsolidasyonunun yanı sıra, sıkça yaşanan ekonomik krizler ve koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığı ile karakterize olmuştur. Bu dönemde özelleştirme uygulamaları devam etmiş, ancak siyasi istikrarsızlık ve küresel ekonomik dalgalanmalar nedeniyle tam anlamıyla hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. İşgücü piyasalarında esnekleşme eğilimleri artmış, kayıt dışı istihdam yaygınlaşmış ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki baskı artmıştır (Dinç, 2022). Bu süreçte, devletin sosyal harcamaları kısıtlaması ve sosyal güvenlik açıklarının büyümesi, ailenin sosyal risklerle başa çıkmada daha fazla sorumluluk üstlenmesine neden olmuştur. Örneğin, 1990’lı yıllarda işsizlik oranları dalgalı bir seyir izlemiş, özellikle kriz dönemlerinde artış göstermiştir (Öksüz & Aydın, 2023). Bu durum, ailelerin gelir güvencesini olumsuz etkilemiştir.

2000 sonrası dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı altında neoliberal politikalar, kendine özgü bir karakter kazanarak “muhafazakâr neoliberalizm” olarak adlandırılan bir sentez oluşturmuştur (Adak, 2021). Bu yaklaşım, bir yandan küresel piyasalarla entegrasyonu ve ekonomik liberalleşmeyi sürdürürken, diğer yandan toplumsal alanda muhafazakâr değerleri ve aile kurumunun geleneksel önemini vurgulamıştır. Ekonomik büyüme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda özelleştirmeler devam etmiş, finansal piyasalar derinleşmiş ve kentsel dönüşüm projeleriyle yeni sermaye

birikim alanları yaratılmıştır. Ancak bu süreç, sosyal harcamaların belirli alanlarda artırılmasına rağmen, refah devletinin kapsamının daralması ve sosyal hizmetlerin piyasalaşması eğilimini de beraberinde getirmiştir (Buğra & Keyder, 2003).

AKP iktidarı döneminde aileye dair söylemler, “aile kutsaldır”, “güçlü aile, güçlü toplum” gibi vurgularla merkezi bir konum kazanmıştır. Bu söylemler, ailenin toplumsal düzenin temel direği olduğu ve her türlü tehdide karşı korunması gerektiği fikrini pekiştirmiştir. Ancak bu güçlü söylemsel vurguya rağmen, sosyal politikalar alanında ailenin üzerindeki yükün hafifletilmesine yönelik kamusal desteklerin yetersiz kaldığı eleştirileri dile getirilmiştir (Adak, 2021). Özellikle kreş, yaşlı bakımı ve engelli bakımı gibi alanlarda kamusal hizmetlerin sınırlı kalması veya piyasalaşması, bakım yükünün büyük ölçüde aile içine, özellikle de kadınlara devredilmesine neden olmuştur. Örneğin, 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de 0-5 yaş arası çocukların kreş veya gündüz bakımevi hizmetlerinden yararlanma oranı %10’un altında kalmaktadır (Dedeoğlu & Şahankaya, 2024; OECD, 2023). Bu da bakım yükünün önemli ölçüde ailelere, özellikle de kadınlara ait olduğunu göstermektedir. Bu durum, aileye atfedilen kutsallık söylemi ile fiili sosyal politika uygulamaları arasında bir gerilim yaratmıştır.

3.2. Aile İçi Roller ve İlişkilerde Dönüşüm

Neoliberal politikaların Türkiye’deki aile yapısı üzerindeki en belirgin etkilerinden biri, aile içi rollerin ve ilişkilerin dönüşümüdür. Bu dönüşüm, özellikle kadın emeği, erkeklik algısı ve çocukların aile içindeki konumu üzerinden kendini göstermektedir.

Kadın emeği: Neoliberal politikalar, kadınların hem ücretli istihdama katılımını teşvik ederken hem de ev içi görünmeyen emek ve bakım hizmetleri üzerindeki yükünü artırmıştır. Kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği ve piyasalaşması, çocuk, yaşlı ve hasta bakımının büyük ölçüde kadınların sorumluluğunda kalmasına neden olmuştur (Arat, 1998). Bu durum, kadınların “çifte mesai” yapmasına, yani hem ücretli işte çalışıp hem de ev içi sorumlulukları üstlenmesine yol açmıştır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı 2000’li yılların başından itibaren artış göstermiş olsa da 2023 itibarıyla %35 civarında seyretmektedir (TÜİK, 2024a). Bu oran OECD ortalamasının oldukça altındadır. Aynı zamanda, kadınların ev işlerine ayırdığı günlük ortalama süre erkeklere göre belirgin şekilde daha fazladır (Solakoğlu & Solakoğlu, 2024). Bu da bakım yükünün cinsiyetler arası eşitsiz dağılımını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bakım hizmetlerinin piyasalaşması, düşük ücretli ve güvencesiz bakım emeği sektörlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış,

bu da özellikle göçmen kadınlar gibi dezavantajlı grupların sömürülmesine yol açmıştır.

Erkeklik ve otorite: Neoliberal güvencesizlik, erkeklik ve otorite algısında da dönüşümlere neden olmuştur. Geleneksel olarak ailenin geçimini sağlayan ve otorite figürü olan erkek, esnekleşen işgücü piyasaları, işsizlik ve güvencesiz istihdam koşulları altında ekonomik gücünü ve dolayısıyla aile içindeki geleneksel otoritesini sorgulamaya başlamıştır. Türkiye’de genç işsizlik oranlarının yüksek seyretmesi ve güvencesiz istihdamın yaygınlaşması, erkeklerin geleneksel “ekmek kazanan” rolünü sürdürmekte zorlanmasına neden olmaktadır (Orkunoglu Şahin, 2020). Bu durum, erkekler arasında psikolojik gerilimlere, aile içi çatışmalara ve yeni erkeklik arayışlarına yol açabilmektedir. Bazı durumlarda, erkeklerin azalan ekonomik gücü, aile içi şiddet gibi olumsuz sonuçları tetikleyebilmektedir.

Çocuklar: Neoliberal dönemde çocuklar, ailelerin geleceğe yönelik yatırımlarının merkezi haline gelmiştir. Eğitim, bakım ve geleceğe yatırım söylemleri, ailelerin çocuklarının eğitimi ve gelişimi için daha fazla kaynak ayırmasına neden olmuştur. Türkiye’de özel okul ve dersane harcamalarının hane halkı bütçesindeki payı artış göstermektedir (TÜİK, 2023a), bu da ailelerin çocuklarının eğitime yaptığı yatırımın boyutunu göstermektedir. Ancak bu durum, özellikle alt gelir gruplarındaki aileler için önemli bir ekonomik yük oluşturmuş, çocukların eğitim ve gelişim olanaklarına erişiminde sınıfsal farklılıkları derinleştirmiştir (Acar, Günalp ve Cilasun, 2016). Çocukların gelecekteki “insan sermayesi” olarak görülmesi, onların üzerindeki akademik ve sosyal baskıyı artırırken, çocukluğun deneyimleniş biçimini de dönüştürmüştür.

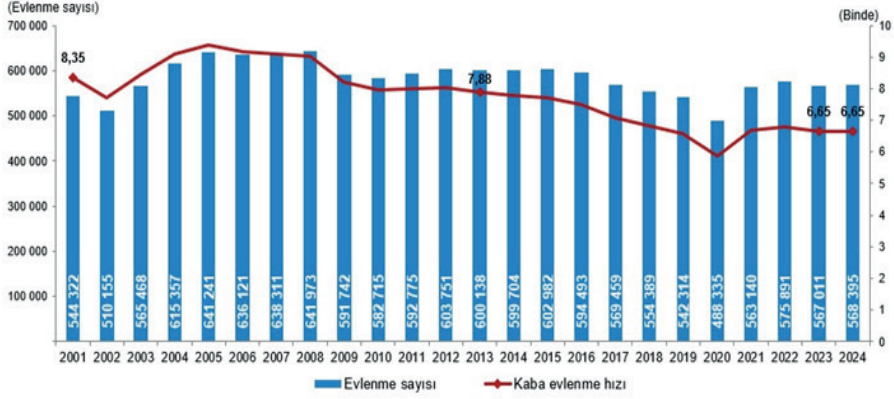
3.3. Sınıfsal ve Bölgesel Farklılaşmalar

Neoliberal politikaların aile yapısı üzerindeki etkileri, Türkiye’de sınıfsal ve bölgesel düzeyde önemli farklılaşmalar göstermektedir. Bu farklılaşmalar, mevcut eşitsizlikleri derinleştirerek, farklı toplumsal kesimlerin neoliberal dönüşüme adaptasyon süreçlerini çeşitlendirmiştir.

Alt sınıflarda ailenin kırılganlığı: Neoliberalizmin yol açtığı işsizlik, güvencesiz istihdam ve sosyal güvenlik ağlarının zayıflaması, alt sınıflardaki aileleri daha kırılgan hale getirmiştir. Türkiye’de gelir dağılımındaki eşitsizlikler ve yoksulluk oranları, alt sınıfların ekonomik kırılganlığını ortaya koymaktadır (TÜİK, 2024b). Ekonomik zorluklar, aile içi dayanışma ağlarını zorlamakta, boşanma oranlarını artırabilmekte ve çocukların eğitimden erken ayrılması gibi sorunlara yol açabilmektedir (Coşkuner Aktaş & Çiçek, 2024). Türkiye’de boşanma oranları 2000’li yıllardan itibaren artış eğilimindedir

(TÜİK, 2025a), bu da aile yapısındaki değişimlerin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu aileler, devletin sosyal yardımlarına daha bağımlı hale gelirken, bu yardımların yetersizliği veya koşulluluğu, yoksulluk döngüsünü kırmakta yetersiz kalabilmektedir.

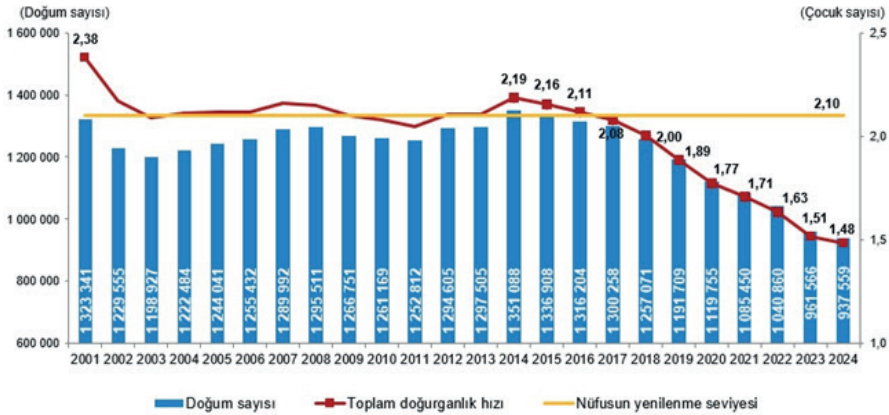
Grafik 1. Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021-2024

Kaynak: TÜİK, 2025a

Bu grafik (1), 2001-2024 döneminde Türkiye'deki yıllık doğum sayılarını (sütunlar) ve toplam doğurganlık hızını (çizgi) göstermektedir. Grafik, metinde vurgulanan toplam doğurganlık hızının 2000'li yıllardan itibaren düşüş eğiliminde olduğu (TÜİK, 2025b) tespiti açıkça desteklemektedir. Özellikle 2015 yılından itibaren doğurganlık hızının nüfusun yenilenme seviyesi (2.1 çocuk) olan kırmızı çizginin altına düşmesi ve 2024'te 1.48 gibi düşük bir seviyeye gerilemesi dikkat çekicidir. Bu sürekli düşüş, orta sınıf ailelerin neoliberal rekabet ortamında yüksek eğitim maliyetleri, kariyer kaygıları ve kaliteli bakım hizmetlerine erişim ihtiyacı gibi nedenlerle çocuk sayısını sınırlama veya çocuk sahibi olmayı erteleme eğilimlerini (Bol, 2025) somut bir şekilde yansıtmaktadır. Doğum sayılarındaki dalgalanmalar, özellikle 2016-2017 zirvesi sonrasındaki belirgin düşüş, ise ekonomik istikrarsızlık ve gelecek kaygısının alt sınıflar da dahil olmak üzere ailelerin çocuk sahibi olma kararlarını nasıl etkilediğine dair ipuçları vermektedir. Grafik, neoliberal politikaların farklı sınıflarda farklı mekanizmalarla da olsa nihai olarak doğurganlık davranışını ve dolayısıyla aile yapısını dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu durum, orta sınıf ailelerde daha az çocuklu, çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Türkiye'de toplam doğurganlık hızı 2000'li yıllardan itibaren düşüş eğilimindedir (TÜİK, 2025b), bu da aile planlamasındaki değişimleri yansıtmaktadır.

Grafik 2: Doğum sayısı ve toplam doğurganlık hızı, 2001-2024

Kaynak: TÜİK, 2025b

Grafik 2 ise, 2001-2024 döneminde Türkiye'deki yıllık evlenme sayılarını (sütunlar) ve kaba evlenme hızını (çizgi) göstermektedir. Grafik, metinde doğrudan evlenme sayılarına atıf yapılmamakla birlikte, neoliberal dönemdeki ekonomik belirsizlik, işsizlik, güvencesizlik ve gelecek kaygısının aile kurma kararlarını geciktirdiği veya zorlaştırdığı genel argümanı ile doğrudan ilişkilidir. 2011-2016 yılları arasında görece yüksek seyreden evlenme sayılarının ve hızının, özellikle 2016 sonrasında belirgin ve sürekli bir düşüş trendine girdiği açıkça görülmektedir. Bu düşüş, hem alt sınıfların ekonomik kırılganlığı hem de orta sınıfların kariyer odaklı yaşam planları ve artan maliyetler nedeniyle evliliği ertelemesi sonucu ortaya çıkan bir eğilimi yansıtmaktadır. 2020 yılındaki keskin düşüş ise COVID-19 pandemisinin kısa vadeli şok etkisini göstermekle birlikte, pandemi sonrasında dahi evlenme sayılarının ve hızının önceki seviyelere dönememesi, altta yatan yapısal sorunların devam ettiğine işaret etmektedir. Bu eğilim, metinde bahsedilen boşanma oranlarındaki artışla birlikte, neoliberal dönemde aile kurma ve sürdürme pratiklerinin genel olarak dönüşüm geçirdiğinin bir göstergesidir.

Kent-kır farkları ve göçün etkileri: Neoliberal politikaların tetiklediği kentleşme ve iç göç hareketleri, kırsal kesimdeki geleneksel aile yapılarının çözülmesine ve kentlerde yeni aile biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kırsal alanlardan kentlere göç eden aileler, geleneksel dayanışma ağlarından uzaklaşarak, kent yaşamının getirdiği ekonomik ve sosyal zorluklarla başa çıkmak zorunda kalmaktadır (Öztürk vd., 2017). Bu durum,

özellikle kadınların ve çocukların kent yaşamına adaptasyon süreçlerinde ek yükler getirebilmekte, aile içi gerilimleri artırabilmektedir.

3.4. Devlet Politikaları ve Aile: Teşvikler, Yardımlar, Müdahaleler

Türkiye’de devletin aileye yönelik politikaları, neoliberal dönüşüm sürecinde önemli değişimler geçirmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi kurumlar aracılığıyla yürütülen politikalar, bir yandan aileyi koruma ve güçlendirme söylemini merkeze alırken, diğer yandan sosyal yardımları koşullu hale getirerek ve kamusal hizmetleri sınırlayarak ailenin üzerindeki yükü artırmıştır.

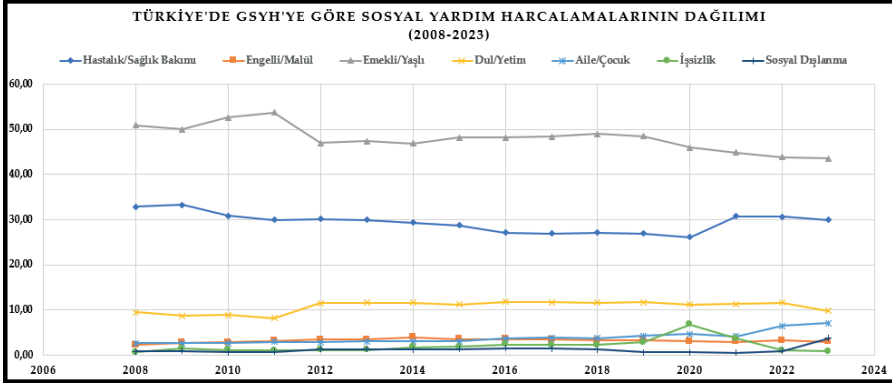
Aile Bakanlığı politikaları: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, ailenin korunması, güçlendirilmesi ve toplumsal değerlerin sürdürülmesi misyonuyla çeşitli programlar yürütmektedir. Bu programlar arasında evlilik öncesi eğitimler, aile danışmanlığı hizmetleri, yoksul ailelere yönelik nakdi yardımlar ve çocuklara yönelik sosyal hizmetler bulunmaktadır. Ancak bu politikalar, genellikle ailenin geleneksel yapısını ve toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirici bir nitelik taşımakta, kadınların ev içi sorumluluklarını azaltmaktan ziyade, onları bu rollere teşvik edici bir çerçevede sunulabilmektedir (Özateş Gelmez, 2016).

Aileyi koruma söyleminin ideolojik işlevi: Aileyi koruma söylemi, neoliberal dönemde ideolojik bir işlev görmüştür. Bu söylem, bir yandan devletin sosyal sorumluluklarından çekilmesini meşrulaştırırken, diğer yandan toplumsal sorunların kaynağını bireysel ve ailevi sorunlara indirgeme eğilimindedir. Ailenin “kutsal” ve “dokunulmaz” bir alan olarak sunulması, aslında devletin sosyal güvenlik ve bakım hizmetleri alanındaki eksikliklerini örtbas etmeye hizmet edebilmektedir (Dursun, 2019). Bu durum, ailenin toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olmasına rağmen, bu eşitsizliklerin kamusal alanda tartışılmasını zorlaştırmaktadır.

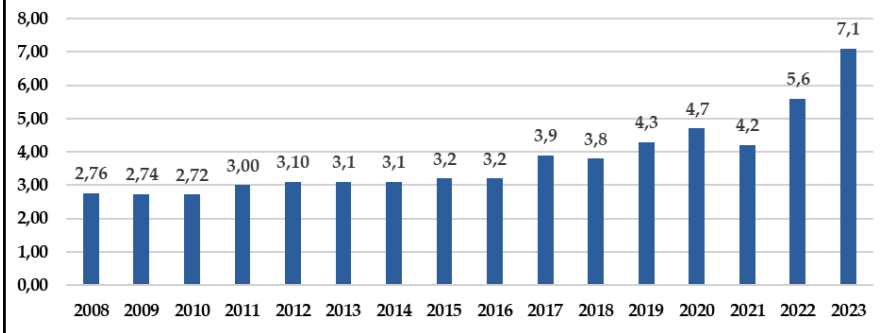
Kreş, bakım hizmetleri ve kadın istihdamı ilişkisi: Kamusal kreş ve bakım hizmetlerinin yetersizliği, kadınların işgücüne katılımını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Neoliberal politikalar, kadınların istihdama katılımını teşvik ederken, aynı zamanda bakım hizmetlerinin piyasalaşmasına yol açmıştır. Bu durum, özellikle düşük gelirli kadınların ücretli işlerde çalışabilmek için çocuklarını güvencesiz ve düşük kaliteli bakım hizmetlerine bırakmak zorunda kalmasına veya işgücünden çekilmesine neden olabilmektedir (İnce Yenilmez, 2019). Kamusal bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi, kadınların istihdama katılımını artırmanın yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Bu noktada sosyal

yardım kalemlerinin yıllara göre dağılımına ait resmi göstergeler konuyu somutlaştırmak adına aşağıdaki grafiklerde sunulmaktadır.

Grafik 3. Türkiye’de GSYH’ye göre sosyal yardım harcamalarının dağılımı (2008-2023)

Grafik 4. Toplam Sosyal Koruma Harcamaları İçerisinde Aile Çocuk Harcamalarının GSYH’ye Oranı (2008-2023)

Grafik 3 ve 4 için ortak kaynak: Yazar tarafından TÜİK, 2023b (2008-2023) yıllarından elde edilen veriler ile oluşturulmuştur.

Grafik 3, tüm sosyal yardım kalemlerinin GSYH’ye oranla uzun yıllar boyunca oldukça durağan kaldığını, “aile ve çocuk” yardımlarının toplam sosyal yardım içinde görece düşük paya sahip olduğunu göstermektedir. Grafik 4 ise daha somut bir şekilde sadece aile ve çocuk yardımlarını ele alarak GSYH’ye oranla yüzdelik dilimlerini ortaya koymaktadır. Bu veriler neoliberal politikaların doğrudan aileyi destekleyici sosyal harcamalardan ziyade bireysel sorumluluğu önceleyen ve kuşak temelli yardımları öne çıkaran bir tercih setine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aile/çocuk harcamalarının düşük kalması, bakım yükünün özel hane halklarına ve özellikle kadınlara devredildiğini göstermektedir.

5. Tartışma

Bu çalışma, neoliberal politikaların Türkiye’deki aile yapısı üzerinde yarattığı çok boyutlu dönüşümleri eleştirel bir perspektifle incelemiştir. Giriş bölümünde ortaya konan temel araştırma sorusu olan: Neoliberal politikaların Türkiye’de aile yapısı üzerinde yarattığı sosyolojik etkiler nelerdir ve bu etkiler hangi mekanizmalar aracılığıyla ortaya çıkmaktadır? ışığında, önceki bölümlerde sunulan kavramsal ve kuramsal çerçeve ile ampirik bulgular bu bölümde sentezlenerek derinlemesine bir tartışmaya açılacaktır. Bu tartışma, neoliberalizmin aile kurumunu nasıl yeniden şekillendirdiğini; toplumsal cinsiyet rolleri, bakım emeği, kuşaklar arası ilişkiler ve sosyal politika alanlarındaki yansımalarından hareketle bütüncül bir yaklaşımla değerlendirecektir.

5.1. Neoliberal Dönüşümün Aile Üzerindeki Kapsamlı Etkileri: Bir Sentez

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren uygulamaya konan neoliberal politikalar, yalnızca ekonomik alanda değil, toplumsal yaşamın en temel birimi olan ailede de köklü değişimlere yol açmıştır. Kavramsal arka plan bölümünde detaylandırıldığı üzere, neoliberalizm, devletin refah sağlayıcı rolünden çekilerek piyasa mekanizmalarını ve bireysel sorumluluğu ön plana çıkarmıştır (Jessop, 2002; Peck & Tickell, 2002). Bu dönüşüm, aile kurumunu, özellikle de toplumsal yeniden üretim süreçlerini doğrudan etkilemiştir. Geleneksel olarak devletin veya kamusal alanın üstlendiği birçok sosyal hizmet ve güvence, özelleşme ve piyasalaşma eğilimleriyle birlikte ailenin, bilhassa kadınların omuzlarına yüklenmiştir (Fraser, 2016; Martínez Franzoni & Filgueira, 2021). Bu durum, özet bölümünde vurgulandığı gibi, makro düzeydeki politika değişimleri ile mikro düzeydeki aile içi ilişkiler arasındaki karmaşık etkileşimi gözler önüne sermektedir.

Ana tartışma bölümünde sunulan istatistiksel veriler, bu dönüşümün somut göstergelerini sunmaktadır. Örneğin, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranlarının OECD ortalamasının altında kalması ve ev işlerine ayırdıkları sürenin erkeklere göre belirgin şekilde fazla olması, bakım yükünün cinsiyetler arası eşitsiz dağılımını ve neoliberal politikaların kadın emeği üzerindeki çifte baskısını açıkça ortaya koymaktadır. Kamusal kreş ve bakım hizmetlerinin yetersizliği ailelerin bu yükü kendi imkanlarıyla karşılamaya itildiğini, bu durumun da kadınların istihdama katılımını kısıtladığını veya onları güvencesiz bakım emeği piyasalarına yönelttiğini göstermektedir. Bu bulgular, çalışmanın temel argümanlarından biri olan, neoliberalizmin aileyi özelleşmiş bir dayanışma ve bakım birimine indirgeme eğilimini desteklemektedir.

Neoliberalizmin bireysel sorumluluğu yücelten söylemi, aile üyeleri üzerinde de yeni baskılar yaratmıştır. Erkekler, güvensizleşen işgücü piyasalarında geleneksel rolünü sürdürmekte zorlanırken, çocuklar ise ailelerin geleceğe yönelik insan sermayesi yatırımı olarak görülmekte, bu da onların üzerindeki akademik ve sosyal baskıyı artırmaktadır. Bu durum, neoliberalizmin sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve psikolojik boyutlarda da aile üyeleri üzerinde yarattığı gerilimleri ortaya koymaktadır.

5.2. Muhafazakâr Neoliberalizm ve Aile: Söylem ile Pratik Arasındaki Gerilim

Türkiye’de 2000 sonrası dönemde belirginleşen “muhafazakâr neoliberalizm” yaklaşımı, çalışmanın ana argümanlarından birini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, bir yandan ekonomik liberalleşmeyi ve piyasa mekanizmalarını derinleştirirken, diğer yandan toplumsal alanda muhafazakâr değerleri ve ailenin geleneksel yapısını vurgulamıştır (Adak, 2021). Aile kutsaldır, güçlü aile, güçlü toplum gibi söylemler, devletin sosyal sorumluluklarından çekilmesini meşrulaştıran ideolojik bir işlev görmüştür (Yılmaz, 2015). Bu söylem, ailenin toplumsal sorunların çözümünde birincil aktör olarak konumlandırılmasına yol açmış, ancak kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği ve sosyal güvenlik ağlarının zayıflamasıyla birlikte ailenin üzerindeki yükü artırmıştır.

Bu bölümde sunulan veriler, söylem ile pratik arasındaki bu gerilimi açıkça göstermektedir. Örneğin, TÜİK verilerine göre 0-5 yaş arası çocukların kreş veya gündüz bakımevi hizmetlerinden yararlanma oranının düşüklüğü (TÜİK, 2023b), devletin aileyi koruma söylemine rağmen kamusal bakım hizmetlerine yeterli yatırım yapmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, özellikle kadınların ücretli istihdama katılımını sınırlamakta ve onları ev içi bakım emeğine yönlendirmektedir. Dolayısıyla, aileyi koruma söylemi, aslında neoliberal politikaların yarattığı sosyal maliyetleri aileye devretmenin bir aracı olarak işlev görmektedir. Bu, çalışmanın giriş bölümünde belirtilen, neoliberalizmin aileyi hem yapısal hem de kültürel düzeyde yeniden şekillendirdiği ve özellikle kadınlar için yeni kırılğanlıklar yarattığı tespitini desteklemektedir.

5.3. Sınıfsal ve Bölgesel Farklılaşmaların Derinleşmesi

Neoliberal politikaların aile yapısı üzerindeki etkileri, Türkiye’de homojen bir şekilde değil, sınıfsal ve bölgesel düzeyde önemli farklılaşmalarla ortaya çıkmaktadır. Bu durum, çalışmanın özgün katkılarından birini oluşturmaktadır. Alt sınıflardaki aileler, neoliberalizmin yol açtığı işsizlik, güvencesiz istihdam ve sosyal güvenlik ağlarının zayıflaması nedeniyle

daha kırılgan hale gelmiştir. TÜİK verileriyle desteklenen gelir dağılımı eşitsizlikleri TÜİK, (2024b) ve artan boşanma oranları (TÜİK, 2025a), ekonomik zorlukların aile içi dayanışma ağlarını nasıl zorladığını ve aile yapısını nasıl etkilediğini göstermektedir (Coşkuner Aktaş Çiçek, 2024). Bu aileler, devletin koşullu sosyal yardımlarına daha bağımlı hale gelmekte, ancak bu yardımlar yoksulluk döngüsünü kırmakta yetersiz kalabilmektedir.

Orta sınıflar ise, neoliberalizmin getirdiği rekabetçi ortamda “kariyer-aile dengesi” gibi yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Yüksek eğitim maliyetleri ve kaliteli bakım hizmetlerine erişim ihtiyacı, orta sınıf ailelerin çocuk sayısını sınırlamasına veya çocuk sahibi olma yaşını ertelemesine neden olabilmektedir. TÜİK’in toplam doğurganlık hızındaki düşüş eğilimi (TÜİK, 2025b) bu durumu desteklemektedir. Bu durum, orta sınıf ailelerde daha az çocuklu, çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu farklılaşmalar, neoliberal politikaların toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini ve farklı sınıflar için farklı adaptasyon stratejileri gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Kent-kır farkları ve iç göç hareketleri de aile yapısındaki dönüşümlerde önemli bir rol oynamaktadır. Kırsal alanlardan kentlere göç eden aileler, geleneksel dayanışma ağlarından uzaklaşarak, kent yaşamının getirdiği ekonomik ve sosyal zorluklarla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, özellikle kadınların ve çocukların kent yaşamına adaptasyon süreçlerinde ek yükler getirebilmekte, aile içi gerilimleri artırabilmektedir. Bu bölgesel farklılaşmalar, neoliberal politikaların mekânsal boyutunu ve aile üzerindeki etkilerinin coğrafi çeşitliliğini vurgulamaktadır.

5.4. Sosyal Politika ve Aile: Geleceğe Yönelik Çıkarımlar

Çalışma, neoliberal politikaların Türk aile yapısı üzerindeki olumsuz etkileriyle mücadele etmek için kapsamlı sosyal politika önerilerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Mevcut aileyi koruma söyleminin ideolojik işlevinin ötesine geçerek, ailenin üzerindeki bakım yükünü hafifletecek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecek somut adımlar atılması elzemdir. Bu, kamusal kreş ve bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılmasıyla mümkündür. Kadınların işgücüne katılımını artırmak ve çifte mesai yükünü azaltmak için bu tür hizmetlere erişim kritik öneme sahiptir. Devletin sosyal güvenlik ağlarını güçlendirmesi, güvencesiz istihdamla mücadele etmesi ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikalar geliştirmesi, özellikle alt sınıflardaki ailelerin kırılganlığını azaltacaktır.

Bu çalışma, neoliberalizmin aile kurumunu sadece ekonomik bir birim olarak değil, aynı zamanda toplumsal yeniden üretimin merkezi bir alanı olarak ele almanın önemini vurgulamaktadır. Aile, piyasa dinamiklerinin ötesinde, duygusal, kültürel ve sosyal sermayenin aktarıldığı bir alandır. Dolayısıyla, aileye yönelik politikalar, sadece ekonomik teşviklerle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini, kuşaklar arası dayanışmayı ve bireylerin refahını merkeze alan bütüncül bir yaklaşımla tasarlanmalıdır. Gelecekteki araştırmalar, neoliberal politikaların, tek ebeveynli aileler ve geniş aileler gibi, farklı aile tipleri üzerindeki spesifik etkilerini, nitel yöntemlerle derinlemesine inceleyebilir. Ayrıca, neoliberalizmin aile içi karar alma süreçleri ve duygusal refah üzerindeki etkileri de daha fazla araştırılması gereken alanlardır.

5.5. Neoliberalizmin Aile Üzerindeki Etkilerinin Uzun Vadeli Sonuçları ve Toplumsal Yansımaları

Neoliberal politikaların Türk aile yapısı üzerindeki etkileri, sadece anlık değişimlerle sınırlı kalmayıp, uzun vadede toplumsal yapının ve bireylerin refahının dönüşümüne yol açmaktadır. Bu dönüşüm, özellikle toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimi, toplumsal dayanışma ağlarının zayıflaması ve bireysel stres düzeylerinin artması gibi kritik sonuçlar doğurmaktadır. Çalışmanın genelinde vurgulandığı üzere, neoliberalizmin bireysel sorumluluğu merkeze alan ve piyasa mekanizmalarını yücelten yaklaşımı, toplumsal riskleri bireyselleştirerek, ailenin bu risklerle tek başına mücadele etmesini beklemektedir. Bu durum, özellikle ekonomik ve sosyal sermayesi düşük olan alt sınıflardaki aileler için ciddi bir kırılmalı kaynağıdır.

Uzun vadede, kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği ve bakım yükünün aileye devredilmesi, kadınların işgücüne katılımını ve kariyer gelişimlerini olumsuz etkilemeye devam edecektir. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirirken, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını da zorlaştırmaktadır. Kadınların “çifte mesai” yükü altında ezilmesi hem fiziksel hem de psikolojik sağlık sorunlarına yol açabilmekte, aile içi gerilimleri artırabilmektedir. Ayrıca, bakım emeğinin piyasalaşmasıyla ortaya çıkan güvencesiz ve düşük ücretli bakım sektörü, özellikle göçmen kadınlar gibi dezavantajlı grupların sömürülmesine zemin hazırlayarak yeni eşitsizlik alanları yaratmaktadır. Bu durum, neoliberalizmin sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal adalet ve insan hakları boyutunda da ciddi sorunlar yarattığını göstermektedir.

Neoliberal politikaların tetiklediği gelir eşitsizlikleri ve güvencesiz istihdam, aile içi dayanışma ağlarını da dönüştürmektedir. Geleneksel olarak güçlü olan geniş aile yapısı ve kuşaklar arası dayanışma, ekonomik

zorluklar ve kentleşmeyle birlikte zayıflama eğilimi göstermektedir. Aile üyeleri arasındaki ilişkiler, ekonomik baskılar altında daha gerilimli hale gelebilmekte, boşanma oranlarındaki artış da bu gerilimin bir yansıması olarak okunabilmektedir. Bu durum, toplumsal dokunun zayıflamasına ve bireylerin yalnızlaşmasına yol açabilmektedir. Neoliberalizmin bireysel başarıyı ve rekabeti yücelten kültürü, toplumsal dayanışma ve kolektif eylem kapasitesini aşındırarak, toplumsal sorunlara karşı ortak çözümler üretme yeteneğini de zayıflatmaktadır.

Çocuklar üzerindeki artan akademik ve sosyal baskı, uzun vadede onların psikolojik sağlığını ve gelişimini olumsuz etkileyebilir. Ailelerin çocuklarını birer insan sermayesi olarak görmesi ve onların gelecekteki başarıları için aşırı yatırım yapması, çocukluk deneyimini bir yarışa dönüştürmektedir. Bu durum, çocuklarda stres, anksiyete ve tükenmişlik gibi sorunlara yol açabilirken, aynı zamanda sınıfsal eşitsizlikleri de pekiştirmektedir. Yüksek kaliteli eğitime ve bakım hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikler, alt gelir gruplarındaki çocukların dezavantajlı konumlarını sürdürmelerine neden olmakta, böylece toplumsal hareketliliği kısıtlamaktadır.

5.6. Çalışmanın Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışma, neoliberal politikaların Türk aile yapısı üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alsa da bazı kısıtlamalara sahiptir. Öncelikle, çalışmanın temelini ikincil veri analizi ve mevcut literatür taraması oluşturmaktadır. Bu durum, doğrudan saha araştırması ve nitel veri toplama imkanlarının sınırlı olması anlamına gelmektedir. Gelecekteki çalışmalar, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel arka planlara sahip ailelerle yapılacak derinlemesine mülakatlar ve odak grup çalışmaları aracılığıyla, neoliberal politikaların aile içi dinamikler üzerindeki mikro düzeydeki etkilerini daha detaylı bir şekilde ortaya koyabilir. Özellikle, aile üyelerinin neoliberalizmin getirdiği baskılarla nasıl başa çıktıkları, dayanışma stratejileri ve duygusal refah düzeyleri gibi konular, nitel araştırmalarla daha iyi anlaşılabilir.

İkinci olarak, çalışmada kullanılan istatistiksel veriler, genellikle ulusal düzeydeki genel eğilimleri yansıtmaktadır. Ancak, Türkiye'nin bölgesel ve kültürel çeşitliliği göz önüne alındığında, neoliberal politikaların aile üzerindeki etkileri farklı bölgelerde ve farklı etnik/dini gruplar arasında farklılık gösterebilir. Gelecek araştırmalar, bu bölgesel ve kültürel farklılıkları dikkate alarak, daha spesifik vaka çalışmaları veya karşılaştırmalı bölgesel analizler yapabilir. Örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki aile yapılarının neoliberal dönüşümden nasıl etkilendiği veya büyükşehirlerdeki çekirdek ailelerin kırsal bölgelerdeki geniş ailelerden nasıl farklılaştığı incelenebilir.

Üçüncü olarak, çalışmada neoliberalizmin aile üzerindeki etkileri ağırlıklı olarak ekonomik ve sosyal politika boyutundan ele alınmıştır. Ancak, neoliberalizmin kültürel ve ideolojik boyutları da aile yapısı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Örneğin, tüketim kültürü, bireysellik ve başarı odaklılık gibi neoliberal değerlerin aile içi ilişkileri, çocuk yetiştirme pratiklerini ve aile üyelerinin beklentilerini nasıl etkilediği daha derinlemesine incelenebilir. Medyanın ve popüler kültürün neoliberal değerleri aileye nasıl taşıdığı ve bu durumun aile içi iletişim ve değer aktarımını nasıl değiştirdiği de araştırılması gereken önemli alanlardır.

Son olarak, bu çalışma, neoliberal politikaların aile üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanmıştır. Ancak, bazı aileler veya bireyler, neoliberal dönüşüm sürecinde yeni fırsatlar yakalamış veya adaptasyon mekanizmaları geliştirmiş olabilir. Gelecek araştırmalar, bu adaptasyon stratejilerini ve neoliberalizmin aileye yönelik potansiyel olumlu etkilerini de inceleyerek, daha dengeli ve kapsamlı bir bakış açısı sunabilir. Bu tür çalışmalar, politika yapıcılar için daha gerçekçi ve uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmeye yardımcı olacaktır. Bu kısıtlamalar ve öneriler, çalışmanın kapsamını genişletmek ve gelecekteki araştırmalar için yeni yollar açmak amacıyla sunulmuştur. Çalışmanın temel amacı olan neoliberalizmin Türk aile yapısı üzerindeki eleştirel analizini tamamlamış olsak da bu alandaki bilgi birikiminin sürekli olarak güncellenmesi ve derinleştirilmesi gerekmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışma, neoliberal politikaların Türkiye’deki aile yapısı üzerinde yarattığı çok boyutlu dönüşümleri eleştirel bir perspektifle incelemiştir. 1980’li yıllardan itibaren hız kazanan ve 2000 sonrası dönemde “muhafazakâr neoliberalizm” olarak kendine özgü bir karakter kazanan bu politikalar, yalnızca ekonomik alanı değil, toplumsal yaşamın en temel birimi olan aile kurumunu da derinden etkilemiştir. Çalışmanın temel amacı, bu dönüşümün sosyolojik etkilerini, toplumsal cinsiyet rolleri, bakım emeği, kuşaklar arası ilişkiler ve sosyal politika alanlarındaki yansımalarını bütüncül bir yaklaşımla analiz etmek olmuştur.

Analizler, neoliberalizmin devletin refah sağlayıcı rolünden çekilmesiyle birlikte, kamusal hizmetlerin özelleşmesi ve piyasalaşmasının, bakım yükünü büyük ölçüde ailenin, özellikle de kadınların omuzlarına yıktığını göstermiştir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü ve ev içi bakım emeğine ayırdıkları sürenin fazlalığı, bu durumun somut bir göstergesidir. Kamusal kreş ve bakım hizmetlerinin yetersizliği, ailelerin bu yükü kendi imkanlarıyla karşılamaya itildiğini, bunun da kadınların istihdama

katılımını kısıtladığını veya onları güvencesiz bakım emeği piyasalarına yönelttiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, neoliberalizmin aileyi özelleşmiş bir dayanışma ve bakım birimine indirgeme eğilimini desteklemektedir.

“Muhafazakâr neoliberalizm” yaklaşımı, bir yandan ekonomik liberalleşmeyi derinleştirirken, diğer yandan toplumsal alanda muhafazakâr değerleri ve ailenin geleneksel yapısını vurgulamıştır. “Aileyi koruma” söylemi, devletin sosyal sorumluluklarından çekilmesini meşrulaştıran ideolojik bir işlev görmüş, ancak kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği ve sosyal güvenlik ağlarının zayıflamasıyla birlikte ailenin üzerindeki yükü artırmıştır. Bu durum, söylem ile pratik arasındaki gerilimi açıkça ortaya koymuştur.

Çalışma, neoliberal politikaların aile yapısı üzerindeki etkilerinin Türkiye’de homojen olmadığını, sınıfsal ve bölgesel düzeyde önemli farklılaşmalarla ortaya çıktığını vurgulamıştır. Alt sınıflardaki aileler, işsizlik ve güvencesiz istihdam nedeniyle daha kırılgan hale gelirken, orta sınıflar “kariyer-aile dengesi” gibi yeni sorunlarla karşılaşmıştır. Kent-kır farkları ve iç göç hareketleri de aile yapısındaki dönüşümlerde önemli bir rol oynamış, kırsal alanlardan kentlere göç eden aileler geleneksel dayanışma ağlarından uzaklaşarak yeni zorluklarla başa çıkmak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak, neoliberal politikalar Türk aile yapısında köklü değişimlere yol açmış, ailenin toplumsal yeniden üretimdeki rolünü dönüştürmüş ve özellikle kadınlar için yeni kırılganlıklar yaratmıştır. Bu durum, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmiş, toplumsal dayanışma ağlarını zayıflatmış ve bireysel stres düzeylerini artırmıştır. Çalışma, bu olumsuz etkilerle mücadele etmek için kapsamlı sosyal politika önerilerinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Kamusal kreş ve bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, sosyal güvenlik ağlarının güçlendirilmesi, güvencesiz istihdamla mücadele ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması gibi adımlar, ailenin üzerindeki yükü hafifletecek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecektir. Aileye yönelik politikalar, sadece ekonomik teşviklerle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini, kuşaklar arası dayanışmayı ve bireylerin refahını merkeze alan bütüncül bir yaklaşımla tasarlanmalıdır.

Kaynakça

- Acar, F., & Altunok, G. (2012). *The politics of intimate: Neoliberalism and neoconservatism in contemporary Turkey*. *Women's Studies International Forum*, 35(1), 9–19. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2012.10.001>
- Adak, S. (2021). *Grassroots familialism? NGO mobilization and neoconservatism in contemporary Turkey*. *European Journal of Turkish Studies*, 33 . <https://doi.org/10.4000/ejts.7644>
- Arat, Y. (1998). Türkiye’de modernleşme projesi ve kadınlar. *Türkiye’de modernleşme ve ulusal kimlik*, 82-98.
- Armstrong, W. (2015, March 9). *The economic transformation of Turkey since 1980*. *Hürriyet Daily News*. <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/william-armstrong/the-economic-transformation-of-turkey-since-1980-92300>
- Acar, E. Ö., Günalp, B., & Cilasun, S. M. (2016). An empirical analysis of household education expenditures in Turkey. *International Journal of Educational Development*, 51, 23–35. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2016.03.007>
- Z. Özmen Bol. (2025). *The Relationship Between Economic Dynamics and Fertility: As an Existential Issue of Baby Shortage in Türkiye*. *Financial Studies in Emerging Economies*, 9(1), 217–234. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1489729>
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood Press.
- Boratav, K. (2003). The Turkish economy in the new millennium: A balance sheet of the 1990s and challenges ahead. *New Perspectives on Turkey*, (28), 1-22.
- Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). The Turkish state and the changing nature of welfare regime. *Journal of European Social Policy*, 13(2), 133-147.
- Coşkun Aktaş, S., & Çiçek, B. (2024). *Financial stress, family, marital, and life satisfaction of Turkish families during Covid-19: What did we learn?* *Journal of Family Issues*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/0192513X231169558>
- Dedeoğlu, S., & Şahankaya Adar, A. (2024). *Caring piously: New institutionalisation of childcare services in Turkey*. *Social Policy and Society*, 23(3), 457-475. <https://doi.org/10.1017/S1474746422000574>
- Dinç, D. (2022). *Neoliberalism and dilemmas of trade unions in Turkey, 1980–2010*. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(2), 868–880. <https://doi.org/10.21547/jss.1025724>

- Dursun, A. (2019). Extending the ‘private’ sphere: conservative women’s politics of charity in Turkey. *Journal of Gender Studies*, 28(8), 948–959. <https://doi.org/10.1080/09589236.2019.1653269>
- Federici, S. (2012). *Revolution at point zero: Housework, reproduction, and feminist struggle*. PM Press.
- Folbre, N. (2006). Measuring care: Gender, economics, and the distribution of employment. *Feminist Economics*, 12(1-2), 181-196. DOI: 10.1080/13545700500498298
- Fraser, N. (2016). Contradictions of Capital and Care: The Case of Social Reproduction. *New Left Review*, (100), 99-117.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780199283262.001.0001>
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.
- Jessop, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Polity Press.
- Martínez Franzoni, J., & Filgueira, F. (2021). *Imploding and redrawing care regimes in Latin America: opportunities and challenges for women’s economic empowerment*. *International Journal of Care and Caring*, 5(1), 155–158. <https://doi.org/10.1332/239788220X16082303571210>
- OECD. (2023). *Education at a Glance 2023: Türkiye – Country Note* (p. 2). OECD Publishing. https://gpseducation.oecd.org/Content/EAGCountryNotes/EAG2023_CN_TUR_pdf.pdf
- Orkunoglu Şahin, Işıl Fulya. (2020). Genç İşsizliği ve Mücadele Yöntemleri. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(20), 135-153.
- Öksüz, M., & Aydın, M. (2023). Türkiye’de sosyal harcamaların makroekonomik etkileri: 1990 sonrası kriz dönemleri özelinde bir analiz. *International Journal of Social Inquiry*, 16(1), 275–296. <https://doi.org/10.37093/ijisi.1187005>
- Özateş Gelmez, Ö. S. (2016). *Women labour under the grip of neoliberal/conservative care policies: An assessment on home care practices*. *Kadın/Woman 2000: Journal for Women’s Studies*, 17(2), 27–42. <https://doi.org/10.33831/jws.v17i2.209>
- Öztürk, M., Topaloğlu, B., Hilton, A., & Jongerden, J. (2017). Rural-Urban Mobilities in Turkey: Socio-spatial Perspectives on Migration and Return Movements. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20(5), 513–530. <https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1406696>
- Peck, J., & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing Space. In *Economy*, (pp. 475-499). Routledge.

- Solakoğlu, M., & Solakoğlu, M. (2024). CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN KADIN İSTİHDAMI ÜZERİNE ETKİSİ. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-19.
- TAYA, (2021). Türkiye Aile Yapısı Araştırması.
- İnce Yenilmez, M. (2019). Female Employment and Cade Economy In Türkiye. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 69-95. <https://doi.org/10.18490/sosars.559091>
- TÜİK. (2024a). İstatistiklerle Kadın. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2023-53675>
- TÜİK. (2024b). Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2024. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712>
- TÜİK. (2023a). Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2022. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2022-49574>
- TÜİK. (2023b). Sosyal Koruma İstatistikleri, 2024. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2023-53560>
- TÜİK. (2025a). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>
- TÜİK. (2025b). Doğum İstatistikleri, 2024. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2024-54196>
- Wacquant, L. (2009). Punishing the poor: The neoliberal government of social insecurity. Duke University Press.
- Yeldan, E. (2006). The political economy of Turkey: Neoliberalism, crisis and the state. *Review of Radical Political Economics*, 38(3), 387-401
- Yılmaz, Z. (2015). “Strengthening the Family” Policies in Turkey: Managing the Social Question and Armoring Conservative–Neoliberal Populism. *Turkish Studies*, 16(3), 371–390. <https://doi.org/10.1080/14683849.2015.1067863>